

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego

MRR/H/10(5)06/2012

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013

**Wytyczne w zakresie procesu kontroli w ramach obowiązków Instytucji
Zarządzającej Programem Operacyjnym**

Elżbieta Bieńkowska

(ZATWIERDZAM)

***Minister Rozwoju
Regionalnego***

Warszawa, 5 czerwca 2012 r.

Spis treści

1	Rozdział 1 - Podstawy prawne	3
2	Rozdział 2 – Zakres regulacji.....	3
3	Rozdział 3 - Skróty i terminy	4
4	Rozdział 4 - Ogólne warunki	6
5	Rozdział 5 - Kontrola systemowa	9
5.1	Podrozdział 1 - Podział zadań.....	10
5.2	Podrozdział 2 - Warunki przeprowadzania kontroli.....	10
5.3	Podrozdział 3 - Zalecenia pokontrolne i weryfikacja ich wdrożenia	12
6	Rozdział 6 - Weryfikacja wydatków	12
6.1	Podrozdział 1 - Weryfikacja wniosków beneficjenta o płatność.....	15
6.2	Podrozdział 2 - Częściowa weryfikacja dokumentów poświadczających poniesienie wydatków	16
6.3	Podrozdział 3 - Kontrola projektów na miejscu	17
6.4	Podrozdział 4 - Podział zadań.....	20
6.5	Podrozdział 5 - Zalecenia pokontrolne i weryfikacja ich wdrożenia	20
6.6	Podrozdział 6 - Kontrole na zakończenie realizacji projektu.....	21
7	Rozdział 7 – Kontrole krzyżowe	22
7.1	Podrozdział 1 - Kontrole krzyżowe programu.....	22
7.2	Podrozdział 2 - Kontrole krzyżowe horyzontalne i międzyokresowe.....	24
7.3	Podrozdział 3 - Kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PROW 07-13	25
7.4	Podrozdział 4 - Kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PO RYBY	28
8	Rozdział 8 - Roczny plan kontroli	32
9	Rozdział 9 - Kontrole doraźne	34
	<i>Załącznik – Minimalny zakres informacji oraz struktura rocznego planu kontroli</i>	

1 Rozdział 1 - Podstawy prawne

- 1) Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999¹ (art. 58 określa ogólne zasady systemów zarządzania i kontroli, art. 59 wyszczególnia instytucje odpowiedzialne za realizację obowiązków w zakresie kontroli, art. 60 określa funkcje Instytucji Zarządzającej, w tym lit. a i lit. b w zakresie kontroli oraz art. 70 zobowiązuje Państwa Członkowskie do ustanowienia systemów zarządzania i kontroli zgodnie z art. 58-62 rozporządzenia).
- 2) Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności oraz Rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego² (art. 12 nakazuje sformalizowanie zlecenia zadań Instytucji Pośredniczącej przez Instytucję Zarządzającą, art. 13 określa obowiązki Instytucji Zarządzającej w zakresie realizacji postanowień art. 60 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006).
- 3) Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju³ - art. 35 ust. 3 pkt 9, a także art. 26 ust. 1 pkt 14, art. 27 ust. 1 pkt 5 oraz art. 35 ust. 2 pkt 5.

2 Rozdział 2 – Zakres regulacji

Niniejsze wytyczne stanowią zarys systemu kontroli, za prowadzenie których odpowiedzialne są Instytucje Zarządzające programami operacyjnymi i Instytucja Koordynująca Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia. W wytycznych przedstawiono najważniejsze procesy kontrolne i określono podstawowe obowiązki Instytucji Zarządzających i Instytucji Koordynującej Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia w zakresie ich realizacji.

¹ Dz. Urz. UE L 210 z 31.07.2006, str. 25-78, z późn. zm.

² Dz. Urz. UE L 371 z 27.12.2006, str. 1-169, z późn. zm.

³ Dz. U. z 2009r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.

3 Rozdział 3 - Skróty i terminy

- 1) Lista skrótów używanych w dokumencie:
 - a) ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
 - b) CKPŚ – Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych;
 - c) EWT – Europejska Współpraca Terytorialna;
 - d) IA – Instytucja Audytowa;
 - e) IC – Instytucja Certyfikująca;
 - f) IK NSRO – Instytucja Koordynująca Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia;
 - g) IK RPO - Instytucja Koordynująca Regionalne Programy Operacyjne;
 - h) IP – Instytucja Pośrednicząca w Zarządzaniu Programem Operacyjnym /Regionalnym Programem Operacyjnym;
 - i) IPOC – Instytucja Pośrednicząca w Certyfikacji;
 - j) IZ – Instytucja Zarządzająca Programem Operacyjnym/Regionalnym Programem Operacyjnym; w sytuacji gdy IZ w programach Europejskiej Współpracy Terytorialnej jest instytucja zagraniczna, skrót ten oznacza również Koordynatora Krajowego EWT;
 - k) IP2 (IW) – Instytucja Pośrednicząca Drugiego Stopnia (Instytucja Wdrażająca);
 - l) KE – Komisja Europejska;
 - m) KSI (SIMIK 07-13) – Krajowy System Informatyczny SIMIK 2007-2013;
 - n) K1 – Kontrolerzy I stopnia (programy EWT);
 - o) LSI – Lokalny System Informatyczny;
 - p) MF – Ministerstwo Finansów;

- q) NSRO – Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia;
 - r) OFSA PROW – system wsparcia informatycznego OFSA dla działań pomocowych realizowanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013;
 - s) PO – Program Operacyjny;
 - t) PO RYBY – Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013”;
 - u) PROW 07-13 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013;
 - v) RPO – Regionalny Program Operacyjny;
 - w) WE – Wspólnoty Europejskie;
 - x) WST – Wspólne Sekretariaty Techniczne (programy EWT).
- 2) Ilekroć w niniejszych wytycznych jest mowa o Rozporządzeniu Rady (WE) nr 1083/2006, należy przez to rozumieć Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999.
- 3) Ilekroć w niniejszych wytycznych jest mowa o Rozporządzeniu Komisji (WE) nr 1828/2006, należy przez to rozumieć Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności oraz Rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.
- 4) Ilekroć w niniejszych wytycznych jest mowa o ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, należy przez to rozumieć ustawę z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

- 5) Ilekroć w niniejszych wytycznych jest mowa o „nieprawidłowościach” należy przez to rozumieć jakiegokolwiek naruszenie prawa unijnego⁴ wynikające z działania lub zaniechania podmiotu gospodarczego, które powoduje lub mogłoby spowodować szkodę w budżecie ogólnym Unii Europejskiej w drodze finansowania nieuzasadnionego wydatku z budżetu ogólnego, w myśl art. 2 pkt 7 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.

4 Rozdział 4 - Ogólne warunki

- 1) Kontrola w ramach NSRO podzielona jest na dwa niezależne od siebie procesy:
 - a) kontrolę zapewnianą przez IZ;
 - b) kontrolę i audyt wykonywany przez IA.
- 2) Wykonywanie audytu przez IA jest wymogiem postawionym przez art. 62 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006. Audyt prowadzony jest w celu weryfikacji skutecznego funkcjonowania systemu zarządzania i kontroli PO/RPO oraz na podstawie stosownej próby projektów w celu weryfikacji zadeklarowanych wydatków. W Polsce rolę IA pełni Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej w MF. Ze względu na wyraźny podział zadań niniejszy dokument nie dotyczy zagadnień audytu. Założenia prowadzenia audytów będą przedmiotem strategii audytu sporządzonej przez MF na podstawie art. 62 ust. 1 lit. c Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.
- 3) IZ zapewnia realizację dwóch typów kontroli w systemie wdrażania programów operacyjnych:
 - a) kontrole systemowe (art. 60 i art. 70 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006);
 - b) weryfikacje wydatków (art. 60 lit. b Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006).
- 4) IZ jest zobowiązana do prowadzenia kontroli systemowej w sytuacji, gdy deleguje część swoich funkcji określonych w art. 60 lub art. 70 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 innym podmiotom, w tym również zadania z zakresu weryfikacji wydatków. Celem kontroli systemowej jest uzyskanie pewności, że wszystkie delegowane funkcje są realizowane w odpowiedni sposób, a system zarządzania i kontroli PO/RPO funkcjonuje prawidłowo, efektywnie i zgodnie z prawem.
- 5) Kontrola systemowa przeprowadzana przez IZ co do zasady dotyczy weryfikacji zadań realizowanych przez IP lub IP2 (IW) albo WST lub K1. Kontrola systemowa

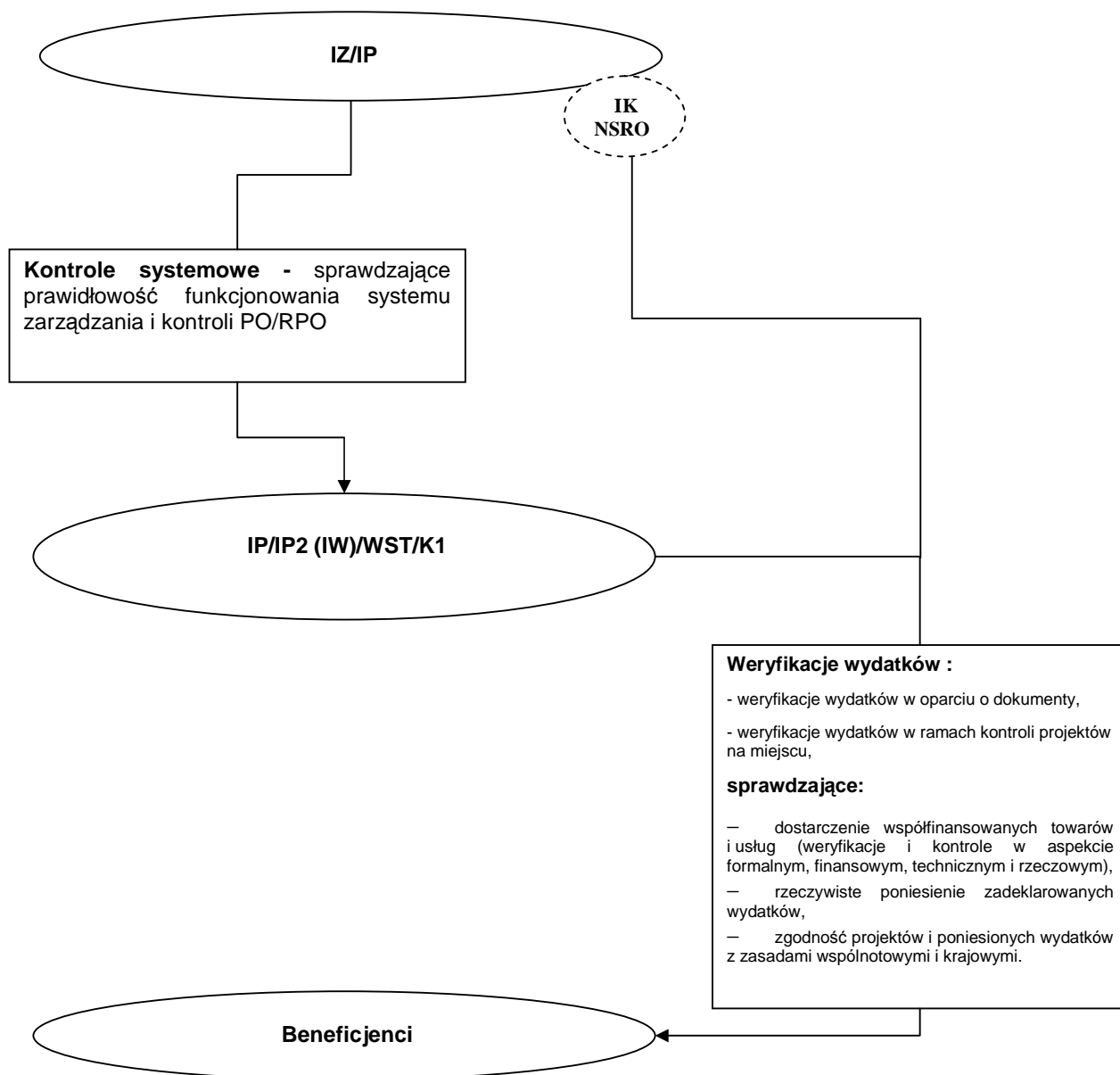
⁴ Nieprawidłowość ma miejsce również w przypadku naruszenia przepisów prawa krajowego koniecznych do zapewnienia odpowiedniego stosowania prawa unijnego.

przeprowadzana przez IP dotyczy weryfikacji zadań realizowanych przez IP2 (IW). Kontrola systemowa obejmuje kontrolę dokumentacji oraz kontrolę na miejscu. Warunki kontroli systemowej określa IZ uwzględniając postanowienia niniejszych wytycznych.

- 6) Weryfikacja wydatków polega na sprawdzeniu dostarczenia towarów i usług współfinansowanych w ramach projektów, faktyczności poniesienia wydatków oraz ich zgodności z zasadami wspólnotowymi i krajowymi. W polskim systemie, ze względu na dużą liczbę instytucji uczestniczących we wdrażaniu programów, weryfikacja wydatków delegowana jest z reguły na niższe poziomy zarządzania. W takiej sytuacji IZ określa warunki prowadzenia weryfikacji wydatków oraz podział obowiązków w ramach systemu zarządzania i kontroli PO/RPO. Wyjątek stanowi prowadzenie kontroli krzyżowych pod kątem eliminowania podwójnego finansowania wydatków, za realizację których odpowiedzialność ponoszą odpowiednio IZ lub IK NSRO.
- 7) Instytucja, która stwierdzi w trakcie prowadzenia czynności kontrolnych nieprawidłowość, jest zobowiązana do jej zgłoszenia zgodnie z:
 - a) powszechnie obowiązującymi aktami prawa;
 - b) wytycznymi Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie sposobu postępowania w razie wykrycia nieprawidłowości w wykorzystaniu funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności w okresie programowania 2007-2013;
 - c) procedurą informowania Komisji Europejskiej o nieprawidłowościach w wykorzystaniu funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności w latach 2007-2013⁵;
 - d) w programach EWT – dodatkowo zgodnie ze szczegółowymi zasadami obowiązującymi w programie.

⁵ Zatwierdzona w dniu 24 sierpnia 2010r. przez Pełnomocnika Rządu ds. Zwalczania Nieprawidłowości Finansowych na szkodę RP lub UE.

Rysunek 1. Rodzaje prowadzonych kontroli.

5 Rozdział 5 - Kontrola systemowa

- 1) W przypadku, gdy IZ deleguje część swoich funkcji określonych w art. 60 lub art. 70 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 innym podmiotom, zobowiązana jest do prowadzenia kontroli systemowej w celu zapewnienia, że wszystkie funkcje określone w art. 60 oraz art. 70 są realizowane w odpowiedni sposób, a system zarządzania i kontroli PO/RPO funkcjonuje prawidłowo, efektywnie i zgodnie z prawem.
- 2) Obszary kontroli systemowych obejmują:
 - a) zagadnienia kontrolne wynikające z przepisów art. 60 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006:
 - i) zgodność wybieranych projektów z kryteriami mającymi zastosowanie do danego programu operacyjnego,
 - ii) zgodność realizowanych projektów z odpowiednimi zasadami wspólnotowymi i krajowymi przez cały okres ich realizacji,
 - iii) istnienie informatycznego systemu rejestracji i przechowywania zapisów księgowych dla każdego projektu oraz gromadzenie danych na temat wdrażania, niezbędnych do celów zarządzania finansowego, monitorowania, weryfikacji, audytu i oceny,
 - iv) istnienie odpowiedniej ścieżki audytu, tj. zgodnej z art. 15 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006,
 - v) istnienie procedur zapewniających, że wszystkie dokumenty dotyczące wydatków i audytów, wymagane do zapewnienia właściwej ścieżki audytu są przechowywane zgodnie z art. 90 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006, a proces weryfikacji wydatków przebiega poprawnie,
 - vi) prawidłowe funkcjonowanie Komitetu Monitorującego PO/RPO,
 - vii) przestrzeganie wymogów w zakresie informacji i promocji ustanowionych w art. 69 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006,
 - viii) przestrzeganie wymogów w zakresie stosowania metody doboru próby, określonej przez IZ zgodnie z art. 13 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006;

- b) zagadnienia kontrolne wynikające z przepisów art. 70 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 obejmują:
- i) informowanie o nieprawidłowościach,
 - ii) windykację należności (w tym ewidencjonowanie kwot podlegających procedurze odzyskania i kwot wycofanych po anulowaniu całości lub części wkładu po operacji).

5.1 Podrozdział 1 - Podział zadań

- 1) IZ określa zadania, które będzie realizowała samodzielnie oraz zadania, które zleca do wykonania IP lub IP2 (IW) albo WST lub K1 w zakresie kontroli. W przypadku zlecenia zadań do wykonania IP lub IP2 (IW) albo WST lub K1, IZ określa w szczególności zakres działania IP lub IP2 (IW) albo WST lub K1 (tj. oś priorytetowa/działanie) oraz sposób wykonania zadań.
- 2) Zlecenie zadań przez IZ, w tym podział praw i obowiązków, odbywa się w drodze porozumienia lub umowy, o których mowa w art. 27 ust. 1 oraz w art. 32 ust.1 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
- 3) Zgodnie z art. 27 ust. 4-5 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju IZ lub, za jej zgodą, IP lub IP2 może powierzyć realizację czynności technicznych związanych z obsługą swoich zadań kontrolnych innym podmiotom na podstawie odpowiednio porozumienia lub umowy.
- 4) IZ określa również szczegółowe warunki, standardy i procedury kontroli systemowej. Należy przestrzegać rozdziału funkcji zgodnie z art. 58 lit. b Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.

5.2 Podrozdział 2 - Warunki przeprowadzania kontroli

- 1) IZ oraz IP jest zobowiązana do przeprowadzenia w każdym roku, w latach 2007-2015, przynajmniej jednej kontroli systemowej w każdej instytucji, do której delegowała część zadań. W sytuacji szczególnie uzasadnionej IK NSRO/IK RPO może zaakceptować mniejszą liczbę podmiotów wyłonionych do kontroli systemowej w rocznym planie kontroli lub w aktualizacji zaakceptowanego wcześniej rocznego planu kontroli.
- 2) Realizacja kontroli systemowej składa się z następujących podstawowych etapów:

- a) zaplanowania czynności kontrolnych (m.in. zebranie dokumentów i informacji o systemie w danej instytucji, powołanie zespołu kontrolującego, sporządzenie upoważnień do kontroli);
 - b) przekazania zawiadomienia o kontroli instytucji kontrolowanej;
 - c) przeprowadzenia czynności kontrolnych, w tym ustalenia stanu faktycznego w określonym zakresie;
 - d) sporządzenia informacji pokontrolnej i przedstawienia jej do podpisu instytucji kontrolowanej;
 - e) ewentualnego sformułowania zaleceń pokontrolnych w stosunku do instytucji kontrolowanej;
 - f) przekazania ostatecznej wersji informacji pokontrolnej wraz z ewentualnymi zaleceniami pokontrolnymi:
 - i) do wiadomości IA,
 - ii) w przypadku krajowych PO (w tym EWT) – do wiadomości IK NSRO, o ile wykryto nieprawidłowości lub istotne uchybienia w funkcjonowaniu systemu zarządzania i kontroli,
 - iii) w przypadku RPO – do wiadomości IK RPO, o ile wykryto nieprawidłowości lub uchybienia w funkcjonowaniu systemu zarządzania i kontroli,
 - iv) do wiadomości IC lub IPOC – zgodnie z procedurą zawartą w *wytycznych* Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie warunków certyfikacji oraz przygotowania prognoz wniosków o płatność do Komisji Europejskiej w Programach Operacyjnych w ramach NSRO na lata 2007-2013.
- 3) IZ na podstawie:
- a) powszechnie obowiązujących aktów prawa,
 - b) wytycznych Ministra Rozwoju Regionalnego,
 - c) dokumentów, o których mowa w rozdz. 4 pkt 7 lit b i c

opracowuje, w uzgodnieniu z IC/IPOC, szczegółowe procedury i wytyczne, w oparciu o które przeprowadzane będą kontrole oraz sposób postępowania w przypadku wykrycia nieprawidłowości.

5.3 Podrozdział 3 - Zalecenia pokontrolne i weryfikacja ich wdrożenia

- 1) W wyniku stwierdzenia podczas przeprowadzanej kontroli, uchybień lub nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu w danej instytucji, wymagających podjęcia działań naprawczych, IZ/IP wydaje zalecenia pokontrolne zawierające uwagi i wnioski zmierzające do usunięcia stwierdzonych uchybień lub nieprawidłowości.
- 2) Kontrolowana instytucja jest zobowiązana, w terminie wyznaczonym w zaleceniach pokontrolnych, do pisemnego poinformowania IZ/IP o sposobie realizacji zaleceń pokontrolnych lub o przyczynach niepodjęcia działań nałożonych na nią w ramach zaleceń pokontrolnych.
- 3) IZ określa warunki, na jakich odbywa się weryfikacja wdrożenia zaleceń pokontrolnych. Warunki te powinny uwzględniać możliwość wprowadzenia różnych sposobów postępowania w zależności od rodzaju wykrytych nieprawidłowości i uchybień w funkcjonowaniu kontrolowanej instytucji. Można wyróżnić dwa podstawowe sposoby weryfikacji wdrożenia zaleceń pokontrolnych: „weryfikację korespondencyjną” (na podstawie przekazanych przez instytucję kontrolowaną dokumentów) lub kontrolę sprawdzającą na miejscu.
- 4) Informacja pokontrolna sporządzona w wyniku ponownej kontroli lub informacja o wdrożeniu zaleceń w przypadku „weryfikacji korespondencyjnej” powinna zostać przekazana IA, IK NSRO lub IK RPO oraz IC lub IPOC, zgodnie z zasadą, o której mowa w podrozdziale 5.2 pkt 2 lit. f. niniejszych wytycznych.

6 Rozdział 6 - Weryfikacja wydatków

- 1) Na podstawie art. 60 lit. b rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 oraz art. 13 ust. 2 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006, IZ są zobowiązane do przeprowadzania weryfikacji sprawdzających w szczególności czy:
 - a) wniosek o płatność wraz z załączonymi kopiami dokumentów, poświadczonymi przez beneficjenta za zgodność z oryginałem, potwierdzającymi poniesione wydatki lub wraz z zestawieniem dokumentów potwierdzających poniesione wydatki, został

- przekazany do właściwej instytucji odpowiedzialnej za weryfikację wniosków o płatność;
- b) dostawy, usługi i roboty budowlane współfinansowane w ramach projektów zostały rzeczywiście wykonane zgodnie z decyzją o dofinansowaniu/umową o dofinansowanie projektu;
 - c) zadeklarowane przez beneficjentów wydatki zostały rzeczywiście poniesione oraz zapłacone;
 - d) wnioski beneficjentów o płatność są prawidłowe;
 - e) wydatki zostały poniesione zgodnie z zasadami krajowymi i wspólnotowymi, w tym dotyczącymi w szczególności: konkurencji, ochrony środowiska, niedyskryminacji, społeczeństwa informacyjnego oraz zakazu podwójnego finansowania wydatków⁶.
- 2) Zgodnie z przepisami art. 13 ust. 2 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006, ww. weryfikacje wydatków (w aspekcie formalnym, finansowym, technicznym i rzeczowym) polegają w szczególności na:
- a) weryfikacji wszystkich wniosków o płatność składanych przez beneficjentów;
 - b) kontroli projektów na miejscu, które mogą być przeprowadzane na próbie projektów.
- 3) IZ określa katalog dokumentów mogących stanowić podstawę weryfikacji.
- 4) Weryfikacja wniosków o płatność prowadzona jest na dokumentach w siedzibie instytucji weryfikującej i obejmuje wszystkie wnioski. Nie jest natomiast konieczna weryfikacja wszystkich dokumentów poświadczających wydatki objęte danym wnioskiem o płatność. W optymalnej sytuacji, weryfikacji podlegałyby wszystkie dokumenty poświadczające wydatki, niemniej jednak w niektórych programach i działaniach, ze względu na charakterystykę realizowanych projektów, mogłoby to być trudne do zrealizowania. Dlatego też, zgodnie z dokumentem Komisji Europejskiej *Guidance document on management verifications to be carried out by Member States on operations co-financed by the Structural Funds and the Cohesion Fund for the 2007 – 2013 programming period*, dopuszcza się możliwość weryfikacji tylko wybranych dokumentów

⁶ W celu zapewnienia przestrzegania zasady zakazu podwójnego finansowania wydatków opracowano warunki kontroli krzyżowej, zawarte w rozdziale 7 niniejszych wytycznych.

poświadczających wydatki ujęte w danym wniosku o płatność⁷. IZ zobowiązana jest do opracowania w formie pisemnej standardów i procedur przeprowadzania weryfikacji wniosków o płatność oraz kontroli na miejscu. Wymagane jest również przechowywanie, w okresie o którym mowa w art. 90 ust. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006, informacji i dokumentów dotyczących wszystkich przeprowadzonych weryfikacji i kontroli, tj. informacji i dokumentów dotyczących zakresu, terminu oraz wyników weryfikacji i kontroli, a także środków następczych w odniesieniu do wykrytych nieprawidłowości.

- 5) W programach EWT, na podstawie art. 16 rozporządzenia nr 1080/2006 (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1783/1999, K1 są zobowiązani do przeprowadzenia weryfikacji legalności i prawidłowości wydatków zadeklarowanych przez beneficjenta poprzez:
- a) weryfikację dostarczenia współfinansowanych towarów i usług;
 - b) weryfikację zgodności zadeklarowanych przez partnera operacji wydatków z zatwierdzonym wnioskiem o dofinansowanie projektu, umową o dofinansowanie i umową partnerską;
 - c) weryfikację zgodności poniesionych wydatków z przepisami i zasadami krajowymi i wspólnotowymi.

⁷ Zasady częściowej weryfikacji dokumentów potwierdzających poniesione wydatki omówione zostały w podrozdziale 2.

6.1 Podrozdział 1 - Weryfikacja wniosków beneficjenta o płatność

- 1) Wniosek o płatność wraz z wymaganą dokumentacją poświadczającą poniesienie wydatków służy uznaniu i potwierdzeniu kwalifikowalności wydatków. Weryfikacja obejmuje sprawdzenie wniosku o płatność oraz dokumentacji poświadczającej poniesienie wydatków, przedkładanej w ramach wniosku o płatność (nie dotyczy wniosku o płatność zaliczkową). Weryfikacja wniosku o płatność przeprowadzana jest z zachowaniem zasady „dwóch par oczu”, co oznacza, że każdy wniosek weryfikowany jest przez co najmniej dwie osoby.
- 2) Weryfikacja wniosków o płatność składa się z następujących podstawowych etapów:
 - a) wniosek o płatność wraz z dokumentacją poświadczającą poniesienie wydatków, przekazywane są do właściwej instytucji odpowiedzialnej za weryfikację wniosków o płatność;
 - b) w terminie określonym procedurami instytucji odpowiedzialnej za weryfikację przeprowadzana jest weryfikacja (formalna, merytoryczna, finansowa) wniosku oraz dokumentów poświadczających poniesienie wydatków, gdy załączane są do wniosku o płatność;
 - c) dane na temat wniosku oraz wynik jego weryfikacji rejestrowane są w KSI (SIMIK 07-13) zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13)*;
 - d) ewentualne wykryte nieprawidłowości podlegają raportowaniu, zgodnie z dokumentami, o których mowa w rozdziale 4 pkt 7 niniejszych wytycznych.
- 3) Po pozytywnej weryfikacji, następuje refundacja wydatków poniesionych przez beneficjenta bądź też wypłacenie kolejnej transzy zaliczki lub rozliczenie wydatków państwowych jednostek budżetowych.
- 4) W programach EWT wniosek o płatność stanowi część skonsolidowanego *Sprawozdania z realizacji projektu*, które składane jest przez Partnera Wiodącego, wraz z zestawieniem wydatków oraz wydanymi przez K1 certyfikatami kontroli obejmującymi wydatki poniesione w projekcie w danym okresie sprawozdawczym, do WST Programu.

6.2 Podrozdział 2 - Częściowa weryfikacja dokumentów poświadczających poniesienie wydatków

- 1) Częściowa weryfikacja dokumentów poświadczających poniesienie wydatków załączonych do wniosku o płatność może być prowadzona tylko w uzasadnionych charakterystyką realizowanych projektów przypadkach, w szczególności w odniesieniu do projektów współfinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.
- 2) W przypadku stosowania częściowej weryfikacji dokumentów poświadczających poniesienie wydatków, IZ określa szczegółowe warunki jej przeprowadzania lub założenia dotyczące doboru próby dokumentów do weryfikacji. IZ lub wyznaczona przez IZ instytucja, a w przypadku EWT - IZ lub właściwi kontrolerzy - zobowiązani są do przechowywania w formie pisemnej dokumentacji, zawierającej opis i uzasadnienie stosowanej metody doboru próby dokumentów do kontroli, identyfikującej wybrane do celów weryfikacji transakcje. IZ lub właściwi kontrolerzy corocznie poddają przeglądowi metodę doboru próby dokumentów do kontroli, z uwzględnieniem zidentyfikowanych dotychczas obszarów ryzyka.
- 3) Częściowa weryfikacja może obejmować następujące sytuacje:
 - a) Beneficjent załącza do wniosku o płatność wszystkie dokumenty poświadczające poniesienie wydatków, lecz weryfikacji podlega tylko część dokumentów, wybranych w oparciu o warunki lub metodologię doboru próby określone przez IZ;
 - b) Beneficjent załącza do wniosku o płatność zestawienie wszystkich dokumentów poświadczających poniesienie wydatków wraz z oświadczeniem o prawdziwości poniesionych wydatków oraz wybrane dokumenty poświadczające poniesienie wydatków zgodnie z warunkami określonymi przez IZ (np. faktury przekraczające określoną kwotę);
 - c) Beneficjent załącza do wniosku o płatność wyłącznie zestawienie wszystkich dokumentów poświadczających poniesienie wydatków wraz z oświadczeniem o prawdziwości poniesionych wydatków, a instytucja weryfikująca żąda dostarczenia dokumentów wybranych zgodnie z przyjętymi warunkami weryfikacji.
- 4) Zwolnienie beneficjenta z obowiązku załączania do wniosku o płatność części lub wszystkich dokumentów poświadczających poniesienie wydatków nie oznacza zwolnienia go z obowiązku posiadania i archiwizowania oryginałów dokumentacji

finansowej realizowanego projektu w zakresie i w terminach określonych odrębnymi przepisami.

- 5) Instytucja dokonująca weryfikacji może żądać przedstawienia oryginalnych wersji wszystkich lub wybranych dokumentów poświadczających poniesienie wydatków.

6.3 Podrozdział 3 - Kontrola projektów na miejscu

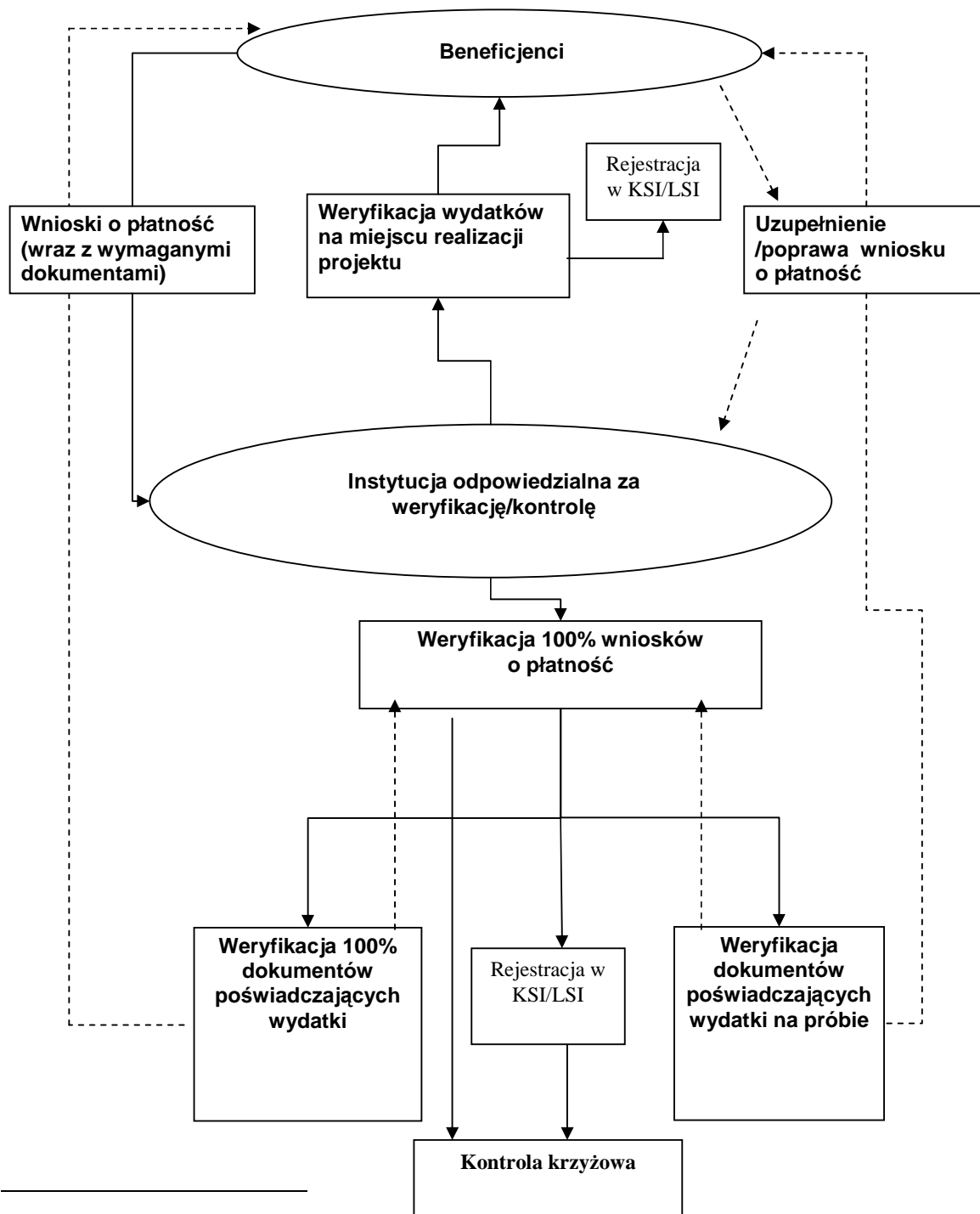
- 1) Kontrola projektów na miejscu jest formą weryfikacji wydatków potwierdzającą, że współfinansowane towary i usługi zostały dostarczone oraz że wydatki zadeklarowane przez beneficjentów w związku z realizowanymi projektami zostały rzeczywiście poniesione i są zgodne z zasadami wspólnotowymi i krajowymi.
- 2) Zgodnie z art. 60 lit. b Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 kontrole projektów na miejscu mogą być prowadzone na próbie projektów.
- 3) Warunki metodologii doboru próby projektów do kontroli lub zalecenia w tym zakresie określa IZ. Przyjęta metodologia zapewnia odpowiednią wielkość próby oraz uwzględnia poziom ryzyka charakterystyczny dla różnych typów beneficjentów i projektów, z uwzględnieniem projektów których beneficjentem jest IZ, w celu osiągnięcia wystarczającej pewności w zakresie zgodności z prawem i prawidłowości transakcji będących podstawą wydatków. Podstawowe założenia dotyczące metodologii doboru próby, stanowiące element rocznych planów kontroli IZ PO/RPO, są opiniowane w każdym roku przez Komitet ds. Kontroli i Audytu Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności 2007-2013. IZ lub wyznaczona przez IZ instytucja, a w przypadku EWT – IZ lub właściwi kontrolerzy - zobowiązani są do przechowywania w formie pisemnej dokumentacji zawierającej opis i uzasadnienie stosowanej metodologii doboru próby oraz identyfikującej wybrane do celów weryfikacji projekty. Instytucje Zarządzające lub właściwi kontrolerzy corocznie poddają przeglądowi metodologię doboru próby projektów do kontroli.
- 4) Kontrola na miejscu realizacji projektu lub w siedzibie beneficjenta składa się z następujących podstawowych etapów:
 - a) zaplanowania czynności kontrolnych (zebranie dokumentów i informacji o projekcie, powołanie zespołu kontrolującego, sporządzenie upoważnień do kontroli);
 - b) przekazania zawiadomienia o kontroli;

- c) przeprowadzenia czynności kontrolnych;
 - d) sporządzenia i przekazania beneficjentowi informacji pokontrolnej;
 - e) sporządzenia i przekazania beneficjentowi ewentualnych zaleceń pokontrolnych;
 - f) monitorowania wdrażania ewentualnych zaleceń pokontrolnych.
- 5) IZ na podstawie:
- a) powszechnie obowiązujących aktów prawa,
 - b) wytycznych Ministra Rozwoju Regionalnego,
 - c) dokumentów, o których mowa w rozdz. 4 pkt 7 lit b i c

opracowuje, w uzgodnieniu z IC/IPOC, szczegółowe procedury i wytyczne, w oparciu o które przeprowadzane będą kontrole oraz sposób postępowania w przypadku wykrycia nieprawidłowości.

- 6) Zgłoszenie nieprawidłowości zgodnie z dokumentami, o których mowa w rozdziale 4 pkt 7, nie zwalnia instytucji odpowiedzialnej za kontrolę od zgłoszenia naruszenia prawa właściwym organom, o ile zaistnieją przesłanki, o których mowa w odrębnych przepisach.
- 7) Informacje na temat przeprowadzonej kontroli wprowadzane są do KSI (SIMIK 07-13), zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13)*.

Rysunek 2. Kontrole prowadzone przez IZ na podstawie art. 60 lit. b Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 i art. 13 ust. 2 Rozporządzenia Komisji (KE) nr 1828/2006⁸.

⁸ Bez programów EWT.

6.4 Podrozdział 4 - Podział zadań

- 1) IZ określa zadania, które będzie realizowała samodzielnie, zadania zlecane do wykonania IP (WST, K1) oraz zadania, które IP zleca do wykonania IP2 (IW) w zakresie weryfikacji wydatków i przeprowadzenia kontroli projektów. Informacja na ten temat zawiera w szczególności zakres działania IP lub IP2 (IW) albo WST lub K1 (tj. oś priorytetowa/działanie) oraz sposób wykonania zadań. W przypadku, gdy IP lub IP2 (IW) lub WST lub K1 realizację części swoich zadań powierzy innemu podmiotowi, należy wyszczególnić również te podmioty oraz przypisane im zadania.
- 2) Zlecenie zadań przez IZ, w tym podział praw i obowiązków, odbywa się na podstawie porozumienia lub umowy, o których mowa w art. 27 ust. 1 oraz w art. 32 ust. 1 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
- 3) Zlecenie zadań przez IP, w tym podział praw i obowiązków, odbywa się na podstawie porozumienia lub umowy, o których mowa w art. 32 ust. 1 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
- 4) IZ określa w drodze wytycznych również standardy i procedury kontroli w sytuacji, kiedy instytucje wykonujące zadania w zakresie kontroli będą jednocześnie beneficjentami, w tym w szczególności podział odpowiedzialności za prowadzenie kontroli, z zastosowaniem regulacji dotyczących rozdziału funkcji zgodnie z art. 58 lit. b Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.

6.5 Podrozdział 5 - Zalecenia pokontrolne i weryfikacja ich wdrożenia

- 1) W wyniku stwierdzenia podczas przeprowadzanej kontroli uchybień lub nieprawidłowości w realizacji projektu wymagających podjęcia działań naprawczych, IZ/IP/IP2(IW)/K1 wydaje zalecenia pokontrolne zawierające uwagi i wnioski zmierzające do usunięcia stwierdzonych uchybień lub nieprawidłowości.
- 2) Beneficjent jest zobowiązany, w terminie wyznaczonym w zaleceniach pokontrolnych, do pisemnego poinformowania instytucji, która wydaje zalecenia pokontrolne o sposobie realizacji zaleceń pokontrolnych lub o przyczynach niepodjęcia działań nałożonych na niego w ramach zaleceń pokontrolnych. W sytuacji, gdy instytucja, która wydaje zalecenia pokontrolne nie jest instytucją, z którą beneficjent podpisał umowę o dofinansowanie, bądź która wydała decyzję o dofinansowaniu, wówczas ten sam

zakres informacji beneficjent przekazuje do wiadomości instytucji, z którą podpisał umowę lub która wydała decyzję o dofinansowaniu.

- 3) IZ określa warunki, na jakich odbywa się weryfikacja wdrożenia zaleceń pokontrolnych. Warunki powyższe powinny uwzględniać możliwość różnych sposobów postępowania w zależności od rodzaju wykrytych nieprawidłowości lub uchybień w realizacji projektu. Decyzję dotyczącą trybu weryfikacji zaleceń pokontrolnych podejmuje kierownik jednostki kontrolującej, biorąc pod uwagę charakter zaleceń pokontrolnych. Można wyróżnić dwa podstawowe sposoby weryfikacji wdrożenia zaleceń pokontrolnych: „weryfikację korespondencyjną” (na podstawie przekazanych przez beneficjenta dokumentów) oraz kontrolę sprawdzającą (na miejscu realizacji projektu lub w siedzibie beneficjenta).
- 4) Informacja pokontrolna sporządzona w wyniku ponownej kontroli lub informacja o wdrożeniu zaleceń w przypadku „weryfikacji korespondencyjnej” powinna zostać przekazana odpowiednim instytucjom zgodnie z obowiązującymi przepisami i procedurami.

6.6 Podrozdział 6 - Kontrole na zakończenie realizacji projektu

- 1) Kontrola na zakończenie realizacji projektu obligatoryjnie przeprowadzana jest po złożeniu przez beneficjenta wniosku o płatność końcową, przed akceptacją tego wniosku i ostatecznym rozliczeniem projektu.
- 2) Kontrola na zakończenie realizacji projektu polega na sprawdzeniu na poziomie instytucji przeprowadzającej kontrolę, kompletności i zgodności z przepisami oraz właściwymi procedurami dokumentacji związanej z realizacją projektu, niezbędnej do zapewnienia właściwej ścieżki audytu⁹, ze szczególnym uwzględnieniem dokumentów potwierdzających prawidłowość poniesionych wydatków.
- 3) Fakultatywnie kontrola na zakończenie realizacji projektu może objąć sprawdzenie efektu rzeczowego w miejscu realizacji projektu lub zostać przeprowadzona w siedzibie beneficjenta. Kontrola jest wówczas prowadzona z uwzględnieniem etapów ujętych w rozdz. 6.3 pkt 4.

⁹ Kryteria określające właściwą ścieżkę audytu zostały zawarte w art. 15 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006.

- 4) Kontrola na zakończenie realizacji projektu podlega rejestracji w krajowym systemie informatycznym, w zakresie zgodnym z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13)*.
- 5) Szczegółowe warunki na jakich odbywa się kontrola na zakończenie realizacji projektu określa IZ.

7 Rozdział 7 – Kontrole krzyżowe

- 1) Ze względu na cele kontroli krzyżowej wyróżnia się:
 - a) kontrolę krzyżową programu, której celem jest wykrywanie i eliminowanie podwójnego finansowania wydatków w ramach jednego PO/RPO;
 - b) kontrolę krzyżową horyzontalną, której celem jest wykrywanie i eliminowanie podwójnego finansowania wydatków w ramach różnych PO/RPO perspektywy finansowej 2007-2013;
 - c) kontrolę krzyżową międzyokresową, której celem jest wykrywanie i eliminowanie podwójnego finansowania wydatków w ramach PO dwóch perspektyw finansowych.
- 2) Kontrole krzyżowe horyzontalne (bez kontroli krzyżowych z projektami PROW 07-13 i z projektami PO RYBY) prowadzone są na podstawie danych zamieszczonych w KSI (SIMIK 07-13) a kontrole krzyżowe międzyokresowe na podstawie danych zamieszczonych w KSI (SIMIK 07-13) oraz w Systemie Informatycznym Monitoringu i Kontroli Finansowej Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności SIMIK 04-06. Kontrole krzyżowe programu prowadzone są z wykorzystaniem danych gromadzonych w KSI (SIMIK 07-13) lub w LSI. Identyfikacja beneficjentów, realizujących więcej niż jeden projekt w ramach jednego lub kilku programów operacyjnych/okresów programowania, dokonywana jest w oparciu o ich Numery Identyfikacji Podatkowej (NIP).

7.1 Podrozdział 1 - Kontrole krzyżowe programu

- 1) Za zapewnienie prowadzenia kontroli krzyżowych programu oraz za organizację tych procesów odpowiedzialne są IZ poszczególnych PO/RPO. W ramach EWT kontrole krzyżowe programu są prowadzone łącznie w programach, dla których strona polska pełni rolę IZ.

- 2) Kontrola krzyżowa programu prowadzona jest w trakcie weryfikacji każdego wniosku o płatność lub na losowanej w każdym miesiącu kalendarzowym próbie minimum 5% beneficjentów, którzy realizują /realizowali więcej niż jeden projekt w danym PO/RPO lub poprzez weryfikacje prowadzone w sytuacji występowania powtarzających się numerów faktur (dokumentów o równoważnej wartości dowodowej), wychwytywanych w powiązaniu z numerem NIP przy wprowadzaniu danych do LSI. Ze względu na charakterystykę projektów miękkich i konieczność optymalizacji kosztów kontroli, próba minimum 5% beneficjentów projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego może być losowana raz w każdym kwartale.
- 3) Opis metodyki prowadzenia kontroli krzyżowych programu poszczególne IZ przekazują do zaopiniowania IK NSRO w ciągu 5 dni roboczych po ich opracowaniu lub w ciągu 5 dni roboczych po każdej wprowadzonej modyfikacji. Metodyka ta może obejmować mechanizmy prewencyjne, zapobiegające podpisywaniu umów o dofinansowanie na podstawie składanych wniosków o tych samych zakresach rzeczowych oraz mechanizmy dodatkowe, eliminujące podwójne finansowanie tych samych zakresów rzeczowych projektów.
- 4) IZ zapewni zachowanie właściwej ścieżki audytu przy prowadzeniu kontroli krzyżowej programu (np. przy weryfikacji wniosków o płatność poprzez zobowiązanie właściwych instytucji do uzupełnienia list sprawdzających w zakresie weryfikacji krzyżowej, przy doborze próby do kontroli poprzez archiwizację listy beneficjentów wylosowanych do kontroli w wersji papierowej).
- 5) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia, iż mogło dojść do podwójnego finansowania wydatków w ramach PO/RPO, IZ/IP/IP2(IW) ustala, czy podwójne finansowanie miało miejsce. Wyjaśnienie to może zostać dokonane poprzez kontrolę oryginałów bądź poświadczonych kopii dokumentów finansowo-księgowych przedkładanych przez beneficjenta do rozliczenia lub kontrolę projektów na miejscu w trybie doraźnym.
- 6) W sytuacji wykrycia w trakcie kontroli krzyżowej podwójnego finansowania wydatków przez beneficjenta, instytucja prowadząca kontrolę niezwłocznie przekazuje informację w tym zakresie do IC/IPOC oraz do IZ delegującej obowiązek prowadzenia tej kontroli. IZ/IP/IP2(IW) stosują procedury postępowania przewidziane w sytuacji wykrycia nieprawidłowości w realizacji projektu.

- 7) W sytuacji prowadzenia kontroli krzyżowej programu na próbie, podmiot kontrolujący zamieszcza informację o przeprowadzonych kontrolach krzyżowych w KSI (SIMIK 07-13). Kontrola krzyżowa programu prowadzona przy weryfikacji każdego wniosku o płatność nie jest rejestrowana w KSI (SIMIK 07-13). W sytuacji prowadzenia kontroli krzyżowej programu przy wprowadzaniu danych do LSI, o której mowa w pkt 2, rejestracji w KSI (SIMIK 07-13) podlegają kontrole w trakcie których stwierdzono występowanie powtarzających się numerów faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. Rejestracja w KSI (SIMIK 07-13) dokonywana jest niezwłocznie po akceptacji wyników kontroli.
- 8) Kontroli krzyżowej programu, prowadzonej na próbie, może podlegać dodatkowo beneficjent spoza próby wylosowanej do kontroli, co do którego zachodzi podejrzenie podwójnego finansowania wydatków.
- 9) Szczegółowe rozwiązania techniczne i proceduralne w zakresie przeprowadzania kontroli krzyżowych programu powinny zostać zawarte w Instrukcjach Wykonawczych właściwych merytorycznie instytucji.

7.2 Podrozdział 2 - Kontrole krzyżowe horyzontalne i międzyokresowe

- 1) Kontrole krzyżowe horyzontalne (bez kontroli krzyżowych z projektami PROW 07-13 i z projektami PO RYBY) oraz kontrole krzyżowe międzyokresowe przeprowadzają pracownicy IK NSRO.
- 2) Kontroli krzyżowej horyzontalnej, prowadzonej przez IK NSRO, podlega w każdym miesiącu kalendarzowym, wybierana metodą losową przez pracowników instytucji kontrolującej, próba co najmniej 5% beneficjentów, którzy realizują /realizowali więcej niż jeden projekt w ramach różnych PO/RPO. Kontroli krzyżowej międzyokresowej podlega w każdym kwartale, wybierana metodą losową przez pracowników instytucji kontrolującej, próba co najmniej 5% beneficjentów, którzy realizują/realizowali więcej niż jeden projekt w ramach dwóch perspektyw finansowych i przedłożyli do rozliczenia wnioski o płatność w czasie nakładania się okresów kwalifikowalności wydatków. Kontroli krzyżowej każdego typu, prowadzonej przez IK NSRO, może podlegać dodatkowo beneficjent spoza próby wylosowanej do kontroli, co do którego zachodzi podejrzenie podwójnego finansowania wydatków.
- 3) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia, iż mogło dojść do podwójnego finansowania wydatków w ramach co najmniej dwóch PO/RPO, IK NSRO zwraca się

do właściwych IZ o przedłożenie do weryfikacji w terminie nie dłuższym niż 20 dni roboczych od dnia otrzymania przedmiotowej prośby, poświadczonych kopii wskazanych faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. W ramach kontroli krzyżowej IK NSRO może, w uzasadnionych przypadkach, wystąpić do IZ o przekazanie wyjaśnień w zakresie podejrzenia podwójnego finansowania wydatków lub podejrzenia innej nieprawidłowości, bez konieczności przedkładania do weryfikacji kopii faktur.

- 4) Po akceptacji wyniku kontroli krzyżowych prowadzonych przez IK NSRO, informację o ich przeprowadzeniu zamieszcza się niezwłocznie w KSI (SIMIK 07-13) w module „kontrola krzyżowa”.
- 5) W przypadku wykrycia przez IK NSRO podwójnego finansowania tego samego wydatku, instytucja kontrolująca zawiadamia niezwłocznie o tym fakcie IZ, które stosują procedury postępowania przewidziane w sytuacji wykrycia nieprawidłowości w realizacji projektu.
- 6) Szczegółowe rozwiązania techniczne i proceduralne w zakresie przeprowadzania kontroli krzyżowych horyzontalnych (bez kontroli krzyżowych z projektami PROW 07-13 i z projektami PO RYBY) oraz międzyokresowych przygotowuje IK NSRO.

7.3 Podrozdział 3 - Kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PROW 07-13

- 1) Za zapewnienie prowadzenia kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PROW 07-13 oraz za organizację tych procesów odpowiedzialne są IZ poszczególnych PO/RPO. W ramach EWT kontrole te prowadzone są zgodnie z opisanymi poniżej warunkami w programach, dla których strona polska pełni rolę IZ.
- 2) Opis metodyki prowadzenia kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PROW 07-13 poszczególne IZ przekazują do zaopiniowania IK NSRO w ciągu 5 dni roboczych po ich opracowaniu lub po każdej wprowadzonej modyfikacji.
- 3) Kontrole krzyżowe horyzontalne wydatków rozliczanych w ramach PO NSRO i PROW 07-13 są prowadzone z wykorzystaniem danych udostępnianych IZ PO NSRO poprzez zapewnienie przez ARiMR dostępu do elektronicznego systemu gromadzenia danych OFSA PROW oraz poprzez przekazywanie danych nierejestrowanych w OFSA PROW w każdym pierwszym tygodniu miesiąca do komórki organizacyjnej realizującej zadania MRR w zakresie koordynacji NSRO w dziedzinie kontroli. Dane nierejestrowane w OFSA PROW będą przekazywane niezwłocznie do IZ PO NSRO.

- 4) IZ mogą prowadzić kontrole krzyżowe, o których mowa w pkt 3 samodzielnie, dokonując weryfikacji pod kątem podwójnego finansowania danych z faktur rozliczonych w ramach PO/RPO i PROW 07-13. Sprawdzeniu podlegają wówczas w każdym miesiącu kalendarzowym dane dotyczące wydatków wszystkich beneficjentów realizujących projekty równoległe w ramach PO NSRO i PROW 07-13.
- 5) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone przez właściwe instytucje w trakcie kontroli projektów na miejscu. W sytuacji prowadzenia kontroli na miejscu na próbie, fakt realizowania przez beneficjenta projektów w ramach danego PO/RPO i PROW 07-13 należy uwzględnić jako jeden z czynników ryzyka przy konstruowaniu metodologii doboru próby projektów do kontroli na miejscu. Kontrola krzyżowa, prowadzona w trakcie kontroli projektu na miejscu, polega na sprawdzeniu występowania na oryginałach faktur (lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej), rozliczanych przez beneficjenta PO/RPO realizującego projekt/projekty w ramach PROW 07-13, adnotacji instytucji wdrażających PROW 07-13 o treści: „Przedstawiono do refundacji w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”. Adnotacja potwierdza fakt przedłożenia faktur do refundacji w ramach PROW 07-13, w związku z czym instytucja kontrolująca w ramach czynności kontrolnych ustala czy wydatki zostały zrefundowane. Ustalenie następuje poprzez kontakt z przedstawicielami IZ, mającymi dostęp do danych na temat wydatków rozliczonych przez beneficjentów w ramach PROW 07-13. Sprawdzeniu pod kątem możliwości podwójnego finansowania podlegają także wszystkie duplikaty faktur.
- 6) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone w trakcie weryfikacji każdego wniosku o płatność. W tej sytuacji IZ zapewnia przekazywanie IP/IP2(IW) koniecznych do prowadzenia kontroli danych o beneficjentach PROW 07-13.
- 7) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone na dokumentach, podczas kontroli na zakończenie realizacji projektu. Sprawdzeniu podlegają dane z faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej, dotyczących wydatków wszystkich beneficjentów realizujących projekty równoległe w ramach PO NSRO i PROW 07-13, którzy przedłożyli do weryfikacji wnioski o płatność końcową.
- 8) Kontrole, o których mowa w pkt 3, prowadzone są w ramach V osi priorytetowej PO Infrastruktura i Środowisko przez CKPŚ z wykorzystaniem danych przekazywanych w trybie odrębnym, zgodnie z § 5 *Porozumienia o współpracy* zawartego dnia 7 lipca 2009r. pomiędzy Ministrem Rozwoju Regionalnego, Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

- 9) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia w trakcie kontroli krzyżowej horyzontalnej z PROW 07-13, iż mogło dojść do próby uzyskania przez beneficjenta podwójnego sfinansowania tego samego wydatku, IZ/IP/IP2(IW) ustala, czy podwójne finansowanie miało miejsce. W tym celu właściwa instytucja PO NSRO występuje do właściwej instytucji w ramach PROW 07-13 z wnioskiem o przekazanie w możliwie najkrótszym terminie, nie dłuższym niż 7 dni roboczych od dnia doręczenia wniosku, poświadczonych za zgodność z oryginałem (za zgodność z odpisem) kopii wskazanych faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. Obowiązek ten nie dotyczy sytuacji, gdy z opisu oryginału faktury (potwierdzonego informacją z informatycznych systemów rejestracji danych o beneficjentach PROW 07-13 odnośnie opłacenia wydatku dokumentowanego daną fakturą) wynika wprost, iż została ona wcześniej rozliczona w ramach PROW 07-13.
- 10) W sytuacji wykrycia podwójnego finansowania wydatków przez beneficjenta realizującego projekty w ramach NSRO i PROW 07-13, informacja na temat dokonanych ustaleń przekazywana jest do instytucji PROW 07-13, o której mowa w pkt 9, agencji płatniczej PROW 07-13 (jeśli jest różna od instytucji udostępniającej dokumenty), IC/IPOC oraz IZ delegującej obowiązek prowadzenia tej kontroli. Właściwe instytucje stosują procedury postępowania przewidziane w sytuacji wykrycia nieprawidłowości w realizacji projektu.
- 11) Informację o wyniku kontroli krzyżowej horyzontalnej z projektami PROW 07-13 zamieszcza się w KSI (SIMIK 07-13), zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13)*, niezwłocznie po zakończeniu czynności weryfikacyjnych.
- 12) W sytuacji, gdy IZ podejmie decyzję o prowadzeniu kontroli krzyżowej, o której mowa w pkt 11, na zakończenie realizacji projektu:
- a) na dokumentach – rejestracja kontroli następuje zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13). Kontrole krzyżowe;*
 - b) na miejscu – rejestracja kontroli następuje zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13). Cykl życia projektu.*
- 13) Rejestracja kontroli, o których mowa w pkt 11 i 12, dotyczy wyłącznie beneficjentów realizujących projekty równolegle w ramach PO/RPO i PROW 07-13.

- 14) W zakresie kontroli krzyżowych realizowanych przez podmioty wdrażające PROW 07-13: w sytuacjach wyjątkowych, związanych z niedostępnością KSI (SIMIK 07-13) dla podmiotów prowadzących kontrole krzyżowe w ramach PROW 07-13, IK NSRO zapewni przekazywanie tym podmiotom zbiorczych danych w formie *Raportu numerów NIP zdefiniowanych w KSI (SIMIK 07-13)*, według wzoru zawartego w *Porozumieniu o współpracy*, o którym mowa w pkt 8, a IZ zapewni przekazywanie tym podmiotom zestawień zawierających dane szczegółowe z faktur i dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. Wysłanie danych szczegółowych następuje w ciągu 7 dni od dnia wpłynięcia wniosku od instytucji prowadzącej kontrole krzyżowe w ramach PROW 07-13, zawierającego numery NIP beneficjentów przewidzianych do kontroli. Zestaw danych sporządza się w formie analogicznej do *Raportu pogłębionego*. Wzory *Raportu numerów NIP oraz Raportu pogłębionego* zawarte są w załącznikach do *Porozumienia o współpracy*, o którym mowa w pkt 8.
- 15) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia w trakcie kontroli krzyżowej prowadzonej przez instytucje kontrolujące PROW 07-13, iż mogło dojść do próby uzyskania podwójnego sfinansowania tego samego wydatku, instytucje systemu wdrażania NSRO, które podpisały umowę z kontrolowanym beneficjentem, przekazują w ciągu 14 dni roboczych od dnia otrzymania wniosku od instytucji prowadzącej kontrolę krzyżową w ramach PROW 07-13, poświadczone za zgodność z oryginałem lub za zgodność z odpisem, kopie wskazanych we wniosku faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej.
- 16) Szczegółowe rozwiązania techniczne i proceduralne w zakresie przeprowadzania kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PROW 07-13 powinny zostać zawarte w Instrukcjach Wykonawczych właściwych merytorycznie instytucji.

7.4 Podrozdział 4 - Kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PO RYBY

- 1) Za zapewnienie prowadzenia kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PO RYBY oraz za organizację tych procesów odpowiedzialne są IZ poszczególnych PO/RPO. W ramach EWT kontrole te prowadzone są zgodnie z opisanymi poniżej warunkami w programach, dla których strona polska pełni rolę IZ.
- 2) Opis metodyki prowadzenia kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PO RYBY poszczególne IZ przekazują do zaopiniowania IK NSRO w ciągu 5 dni roboczych po ich opracowaniu lub po każdej wprowadzonej modyfikacji. IZ może sporządzić jeden opis,

uwzględniający łącznie kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PROW 07-13 i kontrole krzyżowe horyzontalne z projektami PO RYBY.

- 3) Kontrole krzyżowe horyzontalne wydatków rozliczanych w ramach PO NSRO i PO RYBY są prowadzone z wykorzystaniem danych udostępnianych IZ PO NSRO, poprzez zapewnienie przez ARiMR dostępu do „aplikacji RYBY 2007-13”, będącej elektronicznym systemem gromadzenia danych o beneficjentach PO RYBY.
- 4) IZ mogą prowadzić kontrole krzyżowe, o których mowa w pkt 3 samodzielnie, dokonując weryfikacji pod kątem podwójnego finansowania danych z faktur rozliczonych w ramach PO/RPO i PO RYBY. Sprawdzeniu podlegają wówczas w każdym miesiącu kalendarzowym dane dotyczące wydatków wszystkich beneficjentów realizujących projekty równoległe w ramach PO NSRO i PO RYBY.
- 5) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone przez właściwe instytucje w trakcie kontroli projektów na miejscu. W sytuacji prowadzenia kontroli na miejscu na próbie, fakt realizowania przez beneficjenta projektów w ramach danego PO/RPO i PO RYBY należy uwzględnić jako jeden z czynników ryzyka przy konstruowaniu metodologii doboru próby projektów do kontroli na miejscu. Kontrola krzyżowa, prowadzona w trakcie kontroli projektu na miejscu, polega na sprawdzeniu występowania na oryginałach faktur (lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej), rozliczanych przez beneficjenta PO/RPO realizującego projekt/projekty w ramach PO RYBY, adnotacji instytucji wdrażających PO RYBY o treści: „Przedstawiono do refundacji w ramach Programu Operacyjnego 'Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013'¹⁰. Adnotacja potwierdza fakt przedłożenia faktur do refundacji w ramach PO RYBY, w związku z czym instytucja kontrolująca w ramach czynności kontrolnych ustala czy wydatki zostały zrefundowane. Ustalenie następuje na podstawie kopii dokumentów, pozyskiwanych zgodnie z warunkami określonymi w pkt 8 lub na podstawie raportów pogłębionych, przygotowywanych na wniosek, przekazywany pocztą elektroniczną, przez IZ PO NSRO właściwym instytucjom systemu wdrażania PO RYBY, wskazanym przez ARiMR (odnośnie osi priorytetowych 1, 2 i 3 PO RYBY) lub Instytucjom Pośredniczącym PO RYBY (odnośnie osi priorytetowych 4 i 5 PO RYBY). Raport pogłębiony przekazywany będzie pocztą elektroniczną w terminie nie dłuższym niż 10 dni roboczych od dnia otrzymania wniosku przez instytucję systemu wdrażania PO RYBY. Sprawdzeniu pod

kątem możliwości podwójnego finansowania podlegają także wszystkie duplikaty faktur rozliczanych przez beneficjentów realizujących równolegle projekty w ramach PO NSRO i PO RYBY.

- 6) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone w trakcie weryfikacji każdego wniosku o płatność. W tej sytuacji IZ zapewnia przekazywanie IP/IP2(IW) koniecznych do prowadzenia kontroli danych o beneficjentach PO RYBY.
- 7) Kontrole, o których mowa w pkt 3, mogą być prowadzone na dokumentach, podczas kontroli na zakończenie realizacji projektu. Sprawdzeniu podlegają dane z faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej, dotyczących wydatków wszystkich beneficjentów realizujących projekty równolegle w ramach PO NSRO i PO RYBY, którzy przedłożyli do weryfikacji wnioski o płatność końcową.
- 8) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia w trakcie kontroli krzyżowej horyzontalnej z projektami PO RYBY, iż mogło dojść do próby uzyskania przez beneficjenta podwójnego sfinansowania tego samego wydatku, IZ/IP/IP2(IW) ustala, czy podwójne finansowanie miało miejsce. W tym celu właściwa instytucja PO NSRO występuje do właściwej instytucji w ramach PO RYBY z wnioskiem o przekazanie w możliwie najkrótszym terminie, nie dłuższym niż 7 dni roboczych od dnia doręczenia wniosku, poświadczonych za zgodność z oryginałem (za zgodność z odpisem) kopii wskazanych faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. Wniosek ten może być przekazany za pośrednictwem poczty elektronicznej.
- 9) W sytuacji wykrycia podwójnego finansowania wydatków przez beneficjenta realizującego projekty w ramach NSRO i PO RYBY, informacja na temat dokonanych ustaleń przekazywana jest do właściwej instytucji PO RYBY, o której mowa w pkt 8, agencji płatniczej PO RYBY 07-13 (jeśli jest różna od instytucji udostępniającej dokumenty), IZ PO RYBY (jeśli jest różna od instytucji udostępniającej dokumenty), IC/IPOC oraz IZ delegującej obowiązek prowadzenia tej kontroli. Właściwe instytucje stosują procedury postępowania przewidziane w sytuacji wykrycia nieprawidłowości w realizacji projektu.

¹⁰ W ramach wdrażania środka 2.2 PO RYBY *Działania wodno-środowiskowe*, treść adnotacji ulega minimalnej modyfikacji na: „Przedstawiono w ramach Programu Operacyjnego ‘Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013’”.

- 10) Informację o wyniku kontroli krzyżowej horyzontalnej z projektami PO RYBY zamieszcza się w KSI (SIMIK 07-13), zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13)*, niezwłocznie po zakończeniu czynności weryfikacyjnych.
- 11) W sytuacji, gdy IZ podejmie decyzję o prowadzeniu kontroli krzyżowej, o której mowa pkt 10, na zakończenie realizacji projektu:
 - a) na dokumentach – rejestracja kontroli następuje zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13). Kontrole krzyżowe;*
 - b) na miejscu – rejestracja kontroli następuje zgodnie z *Instrukcją użytkownika KSI (SIMIK 07-13). Cykl życia projektu.*
- 12) Rejestracja kontroli, o których mowa w pkt 10 i 11, dotyczy wyłącznie beneficjentów realizujących projekty równolegle w ramach PO/RPO i PO RYBY.
- 13) W zakresie kontroli krzyżowych realizowanych przez podmioty wdrażające PO RYBY: w sytuacjach wyjątkowych, związanych z niedostępnością KSI (SIMIK 07-13) dla podmiotów prowadzących kontrole krzyżowe w ramach PO RYBY, IK NSRO zapewni przekazywanie tym podmiotom zbiorczych danych w formie *Raportu numerów NIP zdefiniowanych w KSI (SIMIK 07-13)*, według wzoru zawartego w *Porozumieniu o współpracy*¹¹ a IZ zapewni przekazywanie tym podmiotom zestawień zawierających dane szczegółowe z faktur i dokumentów o równoważnej wartości dowodowej. Wysłanie danych szczegółowych następuje w ciągu 7 dni od dnia wpływu wniosku od instytucji prowadzącej kontrole krzyżowe w ramach PO RYBY, zawierającego numery NIP beneficjentów przewidzianych do kontroli. Zestaw danych sporządza się w formie analogicznej do *Raportu pogłębionego*. Wzory *Raportu numerów NIP oraz Raportu pogłębionego* zawarte są w załącznikach do *Porozumienia o współpracy*.
- 14) W sytuacji wystąpienia uzasadnionego podejrzenia w trakcie kontroli krzyżowej prowadzonej przez instytucje kontrolujące PO RYBY, iż mogło dojść do próby uzyskania podwójnego sfinansowania tego samego wydatku, instytucje systemu wdrażania NSRO, które podpisały umowę z kontrolowanym beneficjentem, przekazują w ciągu 14 dni roboczych od dnia otrzymania wniosku od instytucji prowadzącej kontrolę krzyżową w ramach PO RYBY, poświadczone za zgodność z oryginałem lub za zgodność

¹¹ *Porozumienie o współpracy* zawarte dnia 7 lipca 2009r. pomiędzy Ministrem Rozwoju Regionalnego, Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Prezesem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, w wersji uwzględniającej Aneks nr 1 zawarty pomiędzy stronami dnia 29 czerwca 2010r.

z odpisem, kopie wskazanych we wniosku faktur lub dokumentów o równoważnej wartości dowodowej.

- 15) Szczegółowe rozwiązania techniczne i proceduralne w zakresie przeprowadzania kontroli krzyżowych horyzontalnych z projektami PO RYBY powinny zostać zawarte w Instrukcjach Wykonawczych właściwych merytorycznie instytucji.

8 Rozdział 8 - Roczny plan kontroli

- 1) Plan kontroli sporządzany na poziomie IZ PO/RPO dotyczy w szczególności kontroli wewnętrznej systemu oraz przestrzegania procedur w danym programie. Dodatkowo, jeśli wynika to ze specyfiki danego PO/RPO, plan kontroli zawiera ramowe wytyczne dla kontroli na poziomie projektów w programie (dotyczy IZ, IP, IP2(IW)), a także – w przypadku kontroli prowadzonej na próbie projektów – podstawowe założenia dotyczące metodologii doboru próby oraz określenie minimalnej liczby projektów podlegających kontroli w danym roku.
- 2) Roczny plan kontroli opracowują instytucje odpowiedzialne za przeprowadzenie kontroli, przy czym wszystkie plany kontroli IP lub IP2(IW) zatwierdzane są przez IZ, chyba że IZ delegowała kompetencje w tym zakresie. Roczne plany kontroli PO lub aktualizacje zaakceptowanych wcześniej rocznych planów kontroli (z wyszczególnionymi zmianami) przekazywane są przez IZ do akceptacji IK NSRO, a w przypadku regionalnych programów operacyjnych do akceptacji IK RPO. Zaakceptowane przez IK NSRO roczne plany kontroli IZ lub zaktualizowane roczne plany kontroli IZ są przekazywane przez poszczególne IZ do wiadomości IC, a roczne plany kontroli IZ RPO lub zaktualizowane roczne plany kontroli IZ RPO, zaakceptowane przez IK RPO, są przekazywane przez IZ RPO do wiadomości odpowiednich IPOC, zgodnie z warunkami określonymi w wytycznych Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie warunków certyfikacji oraz przygotowania prognoz wniosków o płatność do Komisji Europejskiej w Programach Operacyjnych w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013.
- 3) Roczny plan kontroli PO/RPO przygotowywany jest na okres roku kalendarzowego. Jest on przekazywany odpowiednio do IK NSRO lub IK RPO najpóźniej do dnia 15 listopada roku poprzedzającego rok, na który sporządzany jest plan. IK NSRO lub IK RPO zajmują stanowisko wobec przedłożonego rocznego planu kontroli do dnia 15 grudnia roku, w którym roczny plan kontroli został przedłożony.

- 4) Przed akceptacją planów przez IK NSRO/IK RPO, roczne plany kontroli PO/RPO są opiniowane przez Komitet ds. Kontroli i Audytu Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności 2007-2013. Instytucje dokonujące akceptacji prezentują roczne plany kontroli na forum Komitetu, formułując rekomendacje w zakresie ich pozytywnego bądź negatywnego zaopiniowania.
- 5) W przypadku aktualizacji zaakceptowanych wcześniej rocznych planów kontroli, IK NSRO/IK RPO ocenia zakres wprowadzonych zmian pod względem ich ilości, istotności i wpływu na liczbę kontroli do przeprowadzenia. Na podstawie sformułowanej oceny, instytucja akceptująca może:
 - a) podjąć decyzję o potrzebie skierowania aktualizacji rocznego planu kontroli PO/RPO, przed jego akceptacją, do zaopiniowania przez Komitet ds. Kontroli i Audytu Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności 2007-2013 w trybie obiegowym¹² - w przypadku zmian zwiększających poziom ryzyka niewykrycia błędów lub nieprawidłowości;
 - b) zająć stanowisko wobec przedłożonego rocznego planu kontroli w terminie 15 dni roboczych od daty otrzymania przedmiotowego planu - w przypadku zmian o mniejszym poziomie istotności.
- 6) Komitet ds. Kontroli i Audytu Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności 2007-2013 przyjmuje roczną informację na temat postępów z realizacji kontroli w ramach PO/RPO. Instytucje dokonujące akceptacji rocznych planów kontroli, o których mowa w pkt 4, prezentują informacje w zakresie postępów z realizacji kontroli w ramach PO/RPO na forum Komitetu.
- 7) Roczny plan kontroli zawiera w szczególności:
 - a) nazwy instytucji, które będą podlegać kontroli systemowej wraz z harmonogramem czasowym tych kontroli;
 - b) zasoby ludzkie niezbędne do przeprowadzenia każdej kontroli;
 - c) zakres kontroli i przedmiot kontroli;

¹² Tryb przewidziany w § 4 ust. 5 Regulaminu pracy Komitetu do spraw Kontroli i Audytu Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności 2007-2013.

- d) podstawowe założenia dotyczące metodologii doboru próby projektów do kontroli, np. analiza ryzyka, metody statystyczne służące doborowi próby;
 - e) inne istotne elementy/uwagi z punktu widzenia danej instytucji.
- 8) IZ, uwzględniając zapisy niniejszych wytycznych, określa szczegółowo, jakie elementy powinien zawierać roczny plan kontroli systemowej oraz warunki, zgodnie z którymi będzie sporządzany, przekazywany, weryfikowany i zatwierdzany.
- 9) Minimalny zakres informacji oraz struktura rocznego planu kontroli IZ zostały określone w załączniku do niniejszych wytycznych.

9 Rozdział 9 - Kontrole doraźne

- 1) Zarówno w przypadku weryfikacji wydatków, jak i kontroli systemowych, przewiduje się możliwość przeprowadzania kontroli doraźnych.
- 2) Kontrole doraźne są to w szczególności takie kontrole, które:
- a) w odniesieniu do kontroli systemowych - nie są ujęte w rocznym planie kontroli, a potrzeba ich przeprowadzenia wynika z podejrzenia wystąpienia istotnych uchybień w pracy instytucji zaangażowanej w system wdrażania;
 - b) w odniesieniu do weryfikacji wydatków - kontrole, których potrzeba przeprowadzenia wynika z przesłanek dających podstawy do podejrzenia popełnienia nieprawidłowości przez beneficjenta.
- 3) Kontrola doraźna jest przeprowadzana z uwzględnieniem w odpowiednim zakresie warunków, o których mowa w niniejszych wytycznych, w odniesieniu do kontroli systemowej, jak również weryfikacji wydatków. W przypadku kontroli w trybie doraźnym etap przekazania zawiadomienia o kontroli nie jest obligatoryjny.